

**Oponentský posudek na dizertační práci JUDr. Jitky Hanko, LL.M., na téma
*Mezinárodněprávní problematika postavení palestinských uprchlíků a jejich právo na
návrat***

Na mezinárodní scéně je jen málo témat, která by zůstávala dlouhodobě tak aktuální a politicky i právně kontroverzní, jako je postavení palestinských uprchlíků. Volba tohoto tématu pro účely doktorské studie tak byla jakousi „sázkou na jistotu“ – jistotu toho, že velká část palestinských uprchlíků bude po dopsání dizertační práce ve stejné situaci jako ve chvíli jejího zadání a že většina otázek, které se v souvislosti s touto kategorií osob kladou, zůstane nadále otevřená a nedořešená. Sama dizertační práce pak spíše dokumentuje, proč tomu tak je, než že by se pokoušela navrhnout způsob jak tento stav překonat. To lze ovšem autorce jen těžko vyčítat – problematika palestinských uprchlíků je mimořádně komplikovaná a během desetiletí si na ní vylámala zuby řada politiků, diplomatů i expertů. Mezinárodně právní aspekt je navíc jen jednou stránkou problematiky. Přesto je škoda, že se autorka nepokusila práci pojmout o něco praktičtěji a zamyslet se nad možnostmi reálného naplnění onoho práva na návrat, jímž palestinští uprchlíci podle jejího názoru disponují.

1. Aktuálnost (novost) a náročnost tématu:

Téma, jak již bylo řečeno výše, je (trvale) aktuální a současně značně náročné na zpracování s ohledem na svou složitost, množství oblastí mezinárodního práva, které jsou jím dotčeny, i dlouhé časové období, do něž je vývoj problematiky rozložen. Autorka v práci dává najevo, že si je těchto výzev vědoma, ne vždy se s nimi ale zvládne zcela vyrovnat (např. instituty z různých oblastí mezinárodního práva jsou v práci spíše kladeny vedle sebe, než že by mezi nimi byly hledány určité vazby).

2. Formální stránka práce a využití zdrojů:

Předložená dizertační práce je na slušné formální a jazykové úrovni. Vytknout by snad autorce bylo možno jen občasnou nepřesnost terminologie (např. *Ženevská úmluva* a ne *konvence* na str. 38 /jinde v textu je správně/ či *Obecný komentář* a ne *připomínka* u General Comments např. na straně 109) a některé pravopisné omyly či překlepy (*generální* tajemník a ne *Generální* tajemník – např. str. 60, občasně chyby v interpunkci u vět vložených). Počet chyb a překlepů není nijak vysoký a odpovídá práci daného rozsahu. Jedinou věcí, kterou je opravdu třeba po obhajobě opravit, je datum odevzdání rukopisu na první straně práce – to je, předpokládám, 10. 2. 2016, nikoli 10. 2. 2015. Dále je třeba, aby fyzicky odevzdaná verze práce odpovídala verzi uložené v ISu (v této chvíli jsou obě verze obsahově nejspíše totožné, svým formátem si ale zcela neodpovídají).

Autorka v práci čerpá ze zdrojů v češtině, angličtině, němčině a francouzštině. Počet primárních pramenů i sekundární literatury je spíše nadstandardní. O to více je škoda, že v samotném textu jsou zdroje, resp. sekundární literatura využity jen omezeným způsobem. Autorka až na výjimky neposkytuje čtenáři příliš dobrou představu o tom, jak se na určitou otázku, kterou v práci diskutuje, dívají různí představitelé doktríny. Místy pak práce uvádí, že něco představuje většinový názor (srov. tvrzení na str. 153-154), odkazuje přitom ale na jediný zdroj, což výrazně ztěžuje možnost ověření tvrzení.

3. Teoretické a metodologické aspekty práce:

V kapitole 3 nazvané Metodologie práce a tematické vymezení se autorka hlásí k fenomenologickému přístupu. Nikde bohužel detailněji nevysvětluje, jak tento přístup chápe a v čem se podle jejího názoru odlišuje od tradičních metod popsaných v několikrát citované knize V. Knappa. Autorka si navíc zjevně není jistá tím, zda fenomenologie představuje metodu výzkumu (jak naznačují str. 12-14), nebo se jedná o samostatný přístup kladený vedle přístupu právního a politologického (jak explicitně stojí na str. 162, kde autorka rozlišuje rovinu politologie, fenomenologie a mezinárodního práva). Konečně, není jisté ani to, v čem měl fenomenologický přístup ovlivnit obsah a závěry práce. V průběhu obhajoby by se autorka mohla k těmto otázkám vyjádřit a fenomenologickou metodu/přístup tak, jak ji chápe, blíže představit.

Autorka dále v práci na několika místech uvádí, že základem její analýzy je vedle práva také politologie. Opět není jasné, co tím má na mysli – politologie je samostatný vědní obor se svébytnou metodologií, kterou autorka zjevně nevyužívá. Obávám se tak, že zde došlo k častému omylu, podle něž je jakýkoli odkaz na otázky praktické politiky, včetně politiky mezinárodní (kterou se primárně nezabývá politologie, ale teorie mezinárodních vztahů), považován za analýzu z pohledu politologie. Autorka se opět během obhajoby může k této otázce vyjádřit.

4. Obsahová stránka práce

Dizertační práce sestává z úvodu, dvou kapitol, jež by měly rovněž spadat do úvodu (Výzkumné otázky a Metodologie), dvou kapitol obsahujících obecné informace (Vymezení pojmů a Krátký, ryze historický exkurz), čtyř kapitol přinášejících právní analýzu a závěru. K práci je připojen seznam použité literatury a „dalších informací“ (?), shrnutí a několik příloh. Jednotlivé části práce nejsou zcela provázány. Práce např. obsahuje poměrně dlouhý výčet pojmů a ještě delší „krátký“ historický exkurz. Tyto úseky jsou samy o sobě zajímavé a kompetentně zpracované, většinu informací v nich obsažených ale čtenář v dalších kapitolách

nevyužije. U historické kapitoly navíc zarazí, že je dovedena v podstatě jen do roku 2014. Události z posledních let navíc v práci obecně nacházejí jen omezenou reflexi, a to i když by pro řešenou problematiku mohly mít značný význam – např. udělení statusu pozorovatelského státu ve Valném shromáždění OSN (událost je zmíněna na str. 167, ovšem bez jakékoli diskuse ohledně možných důsledků pro právo na návrat).

Práce má řešit několik výzkumných otázek. Ty jsou podle shrnutí v závěru práce na str. 180 (které zcela neodpovídá výčtu v úvodu na str. 8, kde je otázek více) následující: 1) *Co v pozitivněprávní rovině pro člověka znamená být palestinským uprchlíkem?*; 2) *Jaký je výklad tohoto pojmu z pohledu mezinárodního práva?*; 3) *Jaká má palestinský uprchlík práva oproti jiným uprchlíkům? Jsou nějaká specifika v obsahu jeho statusu?*; 4) *Má palestinský uprchlík právo na návrat?* První tři otázky má zodpovědět kapitola 6. Autorka zde upozorňuje na skutečnost, že pojem „palestinský uprchlík“ není striktně vzato právní pojem, resp. že neexistuje jednotná definice palestinského uprchlíka. Následně osoby, jež by takto mohly být volně označeny, dělí podle několika hledisek do různých kategorií (podkapitola 6.2). Kriticky přitom hodnotí nastavení některých definic využívaných pro účely jednotlivých kategorií, např. definici UNRWA (zaměření na mužskou linii, absence časového omezení statusu aj.).

Kapitolu uzavírá rozbor právního postavení těch palestinských uprchlíků, kteří spadají pod mandát UNRWA, nebo se nacházejí na území jednoho z relevantních států regionu (Sýrie, Jordánsko, Libanon a Izrael). Ukazuje se přitom, že stejně jako neexistuje jednotná definice palestinského uprchlíka, absentuje i jednotný systém úpravy postavení osob, jež takto mohou být označeny – režim se liší jak podle toho, o jaké osoby se konkrétně jedná, tak podle toho, kde se nacházejí. V této souvislosti by bylo zajímavé zjistit, jaký právní režim se vůči různým kategoriím palestinských uprchlíků uplatňuje jednak v samotném státu Palestina, jednak v zemích mimo region. Autorka by se k této otázce mohla vyjádřit v průběhu ústní obhajoby. Stejně tak by se mohla znovu zamyslet na druhou částí výzkumné otázky č. 3, kterou v práci výslovně nezodpovídá.

Čtvrté výzkumné otázky, tj. existenci práva na návrat palestinských uprchlíků, jsou věnovány kapitoly 7-9 práce. Kapitola 7 analyzuje smluvní instrumenty práva lidských práv a mezinárodního humanitárního práva, kapitola 8 se zabývá právem na sebeurčení a kapitola 9 rozebírá konkrétní akty Valného shromáždění OSN (rezoluce 194 z roku 1948) a Rady bezpečnosti OSN (rezoluce 242 z roku 1967 a 338 z roku 1973). Autorka dospívá k závěru, že palestinští uprchlíci mají právo na návrat. Toto právo údajně vyplývá z analyzovaných mezinárodních smluv, je součástí obyčejového práva a potvrzují jej akty OSN. Musím

přiznat, že mě tento závěr příliš nepřesvědčuje. Přesněji řečeno nepřijde mi, že by jej autorka dostatečně doložila.

Navázání práva na lidskoprávní dokumenty a právo na návrat do své vlasti, coby součásti svobody pohybu, by mohlo být slibné, bylo by ale třeba více zohlednit specifickou situaci palestinských uprchlíků (a jejich „vlasti“) i časový okamžik, ve kterém k jejich odchodu z „vlasti“ došlo. Lépe doložit by bylo třeba také tvrzení, že právo na návrat existuje nejen coby právo individuální, ale i coby právo kolektivní. Svoboda pohybu, s níž autorka právo na návrat spojuje, je běžně vykládána jako individuální (nikoli kolektivní) právo. V rámci MHP by zas bylo třeba vzít v úvahu, že toto právo ve svém tradičním chápání nezakládá žádná práva jednotlivců. Rozhodně pak právo na návrat nelze vést do Martensovy klauzule či jiného obecného nástroje MHP. Právo na sebeurčení jistě určitou vazbu na právo na návrat může mít: tato vazba ale není nijak automatická, její konkrétní podobu by tak bylo třeba nějakým způsobem doložit, což se ovšem v práci neděje.

Za vysloveně spekulativní (byť ne nutně věcně chybný) považuji závěr o tom, že právo na návrat je zakotveno v obyčejovém právu. Slovy autorky, „*s přihlédnutím k výše řečenému bychom mohli v obecné rovině právo na návrat považovat za jistou /.../ zásadu, která našla svůj odraz v zákonodárství většiny států, někdy i v samotných ústavách. V této zásadě se zrcadlí přesvědčení opinio iuris většiny států o právní závaznosti práva na návrat. To spolu s praxí usus longaevis těchto států vytváří v průběhu doby podhoubí pro vznik mezinárodní obyčejové normy*“ (str. 133). Možné to je, nicméně aby bylo možné posoudit, zda teze platí či nikoli, musela by autorka ono zákonodárství některých států a jejich praxi a právní přesvědčení nejprve určitým způsobem zhodnotit. To ovšem bohužel v práci nečiní. Obyčejová povaha práva na návrat je tak spíše prezumovaná než doložená.

Zvláště působí také tvrzení, že tuto obyčejovou povahu potvrzuje rezoluce Valného shromáždění OSN č. 194 z roku 1948. I pokud by se právo na návrat v mezinárodním právu, pod vlivem lidskoprávních instrumentů uvedených v kapitole 7, postupně vyvinulo, těžko by tento vývoj mohl být zakončen již v roce 1948, kdy ještě žádný z instrumentů neexistoval. Právě v těchto kapitolách by se bývalo hodilo více využít názorů představitelů doktríny a tyto názory kriticky zhodnotit. Vedle samotné existence práva na návrat zůstává v práci nedořešen rovněž případný obsah tohoto práva. Autorka mluví o *restitutio in integrum* přinejmenším u části národa (str. 146), není ale zřejmé, jaké části (a proč zrovna jí) by se tato restituce měla týkat a zda a proč by onen návrat opravdu musel směřovat pouze na území státu Palestina, který se teprve formuje (lze u nově ustavené entity vůbec mluvit o „návratu“?).

4. Závěry a otázky k zodpovězení při obhajobě:

Ve světle výše řečeného musím konstatovat, že dizertační práce naplnila cíle, které si vytkla v úvodu, pouze částečně. Práce nabízí dobrý (byť ne zcela nutný) přehled historického vývoje situace v oblasti Palestiny i kvalitní analýzu definic, kategorií a právního postavení tzv. palestinských uprchlíků. Nedostatečně je naopak podle mého názoru řešena otázka existence a obsahu práva na návrat těchto uprchlíků. Existence práva není v práci dostatečně doložena a jeho obsah zůstává nejasný. Chápu nicméně, že jde o velmi složité otázky, na které možná současné mezinárodní právo ani zcela jasně odpovědi nedává, popř. tyto odpovědi může být těžké najít. S přihlédnutím k této skutečnosti práci **doporučuji** k ústní obhajobě. Během ní by se autorka měla vyjádřit k výhradám uvedeným v tomto posudku a dále by mohla zodpovědět následující dotazy:

- a) Autorka v práci mluví i o právu na návrat židovského obyvatelstva. Znamená to tedy, že právo na návrat svědčí příslušníkům jakékoli skupiny, která byla v minulosti nucena určitý prostor nedobrovolně opustit? Pokud ne, kde je hranice (časová či jiná) aplikace práva a z čeho ji lze vyvodit?
- b) Lze na rezoluce orgánů OSN (např. rezoluci Valného shromáždění OSN č. 194 z roku 1948) aplikovat metody výkladu mezinárodních smluv zakotvené ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu z roku 1969?
- c) Pokud právo na návrat opravdu existuje, kdo je nositelem odpovídající povinnosti, tedy vůči komu ono právo směřuje (obecně i konkrétně u palestinských uprchlíků)?

V Praze dne 3. dubna 2016

Doc. JUDr. PhDr. Veronika Bílková, Ph.D., E.MA